

ERDÉLYI KÁROLY

(1853-1908.)

Azok között a jelesebb piaristák között, akik a millenniumi években mintegy a magyar idők teljét érezték maguk fölött és nagyobb nyelvtudásuk révén nemzeti létünket európai szempontból tudták nézni, külön megbecsülést érdemelnek azok, akik a századforduló táján egyre sötétebben tornyosuló világnézeti veszedelmeket nem vették látatlanba, hanem akár tudatosan, akár öntudatlanul, Prohászka szellemében munkát vállaltak a keresztyénebb Magyarország szolgálatában. Ezek sorában az egyik jellegzetes arcél Erdélyi Károlyé, akiről kézikönyvekben azt találjuk, hogy sokoldalú filológus és kitűnő pedagógus volt. Kortársai mindenestre rendkívüli embernek ismerték. Minden okunk megvan tehát, hogy könyvünkben figyelmet szenteljünk az ő alakjának is.

Erdélyi (Ehling) Károly 1859. október 19-én született Torontál megyében, a legmagyarabb folyótól nem messze fekvő színnémet Perjámoson. Földműves szülei meghozták minden áldozatot, hogy számos gyermekük közül legalább kettő, Károly és János középiskolát végezhesen. Szegény szegedi mesteremberekhez adták őket kosztba és Kisteleken gazdálkodó legidősebb bátyjuk viselte gondjukat. A fiúk a szegedi piarista iskolában nem láthattak egyenesen a tudás alapjainak megszerzéséhez: előbb az alapok alapját, a magyar nyelvet kellett megtanulniuk. Ezt sehol másutt olyan biztosan nem kapták meg, mint Szegeden. Erről Bolgár Mihály, majd Magyar Gábor direktorsága alatt oly kiváló tanárok kezekedtek, mint Martin Péter, Horváth Sándor, Való Mihály és mások. Sok víznek kellett lefolynia a Tiszán, mire a zömök, pirosbarna Ehling Karcsi a magyarból a negyedik osztályban megszerezte az egyest. De nem hiába: a sváb fiúból magyar-német szakos tanár lett. S a környéken, de még a családban sem ő volt az egyetlen, akinek Szegeden ilyen életreszóló élménye lett a magyar nyelvvel való találkozás. A hagyatékában található levelek között nem is egyben arról számolnak be német rokonai és ismerősei, hogy a gyermekük – micsoda dicsőség! – a szegedi gimnáziumban a legjobb szavalók közé tartozik.

Abban sincs semmi meglepő, hogy a végig elsőrendű diák álmainak eszményét azokban a tudós tanároknak találta meg, akik oly sodró erővel ragadták magukkal a vegyes nemzetiségű vidék ifjúságát a magyarság és műveltség mélységei felé, hiszen többen közülük híres tudós társaságoknak voltak tagjai. Jó anyja talán már gyermekkorától fogva papi hivatásra szánta. És mikor ez a hivatás Isten kegyelméből valóban megjött, máris rajta voltak a tudós szerzetes eszménye felé való tájékozódás jelei. Már diákkorában hamar megmutatkozott benne az önművelés későbbi hőse: tagja volt az énekkarnak, majd gyorsírást tanult és főleg a nyelvekben egyre jobb eredményre törekedett. A hatodik osztály után elérte életének első és szinte végleges célját: felvehette tanítómestereinek fekete reverendáját. Egyelőre novíciusa, majd az évek haladtával kiváló

fia lett annak a Kalazanciusnak, akitől a szent komolyságot, az idő felhasználását, az ifjúság szeretetét oly kiváló mértékben sikerült eltanulnia.

A novíciátusi év elteltével a gimnázium VII. és VIII. osztályát a kecskeméti stúdióban végezte. Itt Nagy Alajos volt a magyar tanára, aki Vörösmarty, Sophokles és Molière mellett a házi dolgozatokban azon fontos kérdésen is megfontolkoztatta növendékeit, hogy «mikor jár az olvasás haszonnal?» Az utolsó kecskeméti évének értesítőjében pedig ott találta osztályfőnökének, Kövessy Kálmánnak nagyszabású tanulmányát a «rómaiak nagysága és hanyatlásának okairól» Montesquieu, Bossuet, Goldsmith művei alapján, az eredetiből vett idézetekkel ékesen, gyümölcsös példajaként a jó olvasásnak és az okos nyelvtanulásnak. 1879 őszén mint *eximio modo maturus* kispap került a nyitrai piarista teológiára. Vizsgáit itt is és a pesti egyetemi évek után is, a tőle megszokott fényes eredménnyel tette le. A teológia mellett Lamartine és Chateaubriand olvasására, az egyetemi nyelvészkedés mellett az olasz és a svéd nyelv elsajátítására is talált időt. A tanári alapvizsga után Tatára került tanárnak. Itt szaktárgyai mellett latint, földrajzot, gyorsírást, franciát tanított s ezek hegyébe ellátta a jegyzői teendőket. Ha valamiben segítségre, tanácsra volt szüksége, bizvást elmehetett az öreg Vanke Józsefhez, aki éppen akkoriban vált meg a tanítástól. Erdélyi élete végéig hálával emlegette ezt az ideális lelkületű pedagógust. Ilyen férfiaktól később sem röstellt tanácsot kérni és ennyiben már akkor is törekvő és öntudatos nevelőnek mutatkozott. Az 1883. májusában, illetve decemberében letett tanári és pedagógiai vizsgája is csak külső bizonyosága volt annak, hogy Erdélyiben a piarista nevelés hagyománya és gyakorlata életrevaló folytatásra talált. Közben július végén Vácon pappá szentelték. Első szentmiséjét diákjai és első munkatársai között, Tatán mutatta be 1883. július 26-án.

Csak a rendtársai a megmondhatói annak, hogy mennyit dolgozott Erdélyi fiatal korában, milyen erélyesen nevelte magát az idő felhasználására, mennyi verejtékes édes öröm biztatta őt egyre tovább a méhecskével vetélkedő serénységre. Már akkor is ahhoz tartotta magát, amit később így fogalmazott: «minden ember annyit ér, amennyi hasznos munkát tud felmutatni». Amit a régi törvénykönyv megkövetel a német királyoktól, azt szerinte el lehet várni a közembertől is: *ut sit homo probus et utilis*. S ezt nemcsak a délvidéki sváb veleszületett szorgalma mondatta vele. Ez az erkölcsi magatartás később is ott vibrál minden sorában, minden szavában. A felvilágosodott munka ilyen értékelését Vörösmarty így fogalmazta meg az ő százada számára: «Legszentebb vallás a haza s emberiség», és Prohászkaig ezt vették szívre a haza legjobbjai. Erdélyi is ebben a szellemben küzdött erői szerint a legnemesbékért. Már egyetemi hallgató korában megjelent az *Olcso Könyvtárban*. Simái Kristóf *Igazhazijához* írt bevezetése, melyben kimutatja a darab német mintáit. Hasonlóképpen ebben a sorozatban jelent meg Silvio Pellico: *Le mie prigioni – Börtöneim* – fordítása. Manzoni-val is ekkor foglalkozott sokat, írásaiban később is sok helyen idézi, emlegeti. Mindenekelőtt kísérjük végig figyelemmel életének külső folyamatát és azt a munkásságot, amelyet mint tanár a magyar föld őt városában kifejtett. Látni fogjuk, hogy Erdélyi mindenütt azt nyújtotta, amit az idő és a körülmények elvártak tőle.

A tatai két év után egy évre Nagykanizsára került. Itt főleg nyelvészeti kérdésekkel foglalkozott, bizonyára azzal a szándékkal, hogy akár a magyar nyelvészet köréből, akár a német gyöngye igéről írt dolgozataival a doktori értekezés elé dolgozzék. Az 1885. és 1890. közötti éveket Kecskeméten töltötte. Visszaadta a stúdiumnak a növendék korában kapott jó példát. Itt kezdett belemélyedni az

elbeszélő költészet régi és újabb kérdéseinek tanulmányozásába. Ezirányú olvasottságát az Egyetemes Philologiai Közlöny hasábjain számos kisebb-nagyobb jelentőségű cikke bizonyítja. S jellemző, hogy az egyetemi magántanárságra pályáozván, elsősorban ilyen tárgyú tanulmányaira hívta fel a kar figyelmét. Jelesebbek köztük «A francia eposz eredetéről»; «Az állateposz Nyugaton és a szláv népeknél» és «A leíró költészetéről» címűek. A francia eposszal foglalkozván, megtanult dánul, hogy Kristoffer Nyrop idevágó jeles műveit is felhasználhassa. Az 1887-ben «cum laude» lett doktori szigorlatán is a német nyelv és irodalom mellett a franciát választotta mellék tárgyul. Egyébként az iskolában ettől kezdve majdnem mindig tanította a bölcseletet, a görögpótló tárgyakat, néha meg a görögöt magát. Kecskeméten kezdje meg a tanáregyesület, a felolvasó kör és egyéb körök gyűlésein való sűrű szereplést is. Ilyen felolvasások gyümölcse lett a terjedelmes Runeberg tanulmány, «A népek énekesei» c. eszme-futtatás. Itteni éveiben is már sokat foglalkoztatta őt a latin nyelv ügye, sőt a földrajz is, melyet érettségi tantárgyként szeretett volna látni.

1890-től a millennium évéig Temesváron, szűkebb hazája közelében folytatta egyre tevékenyebb pályáját. Az itt töltött éveket Erdélyi számára egy-egy nagy piarista és magyar ünnep tette emlékezetessé. Ezeket viszont mind az ő tolla és ékesszólása emelte az ifjúságnak és a város közönségének szívébe és szeretetébe, így az első évében az iskola Szent Annáról Temesvárra való áthozatalának százados évfordulója alkalmából és Pirrotti Pompilius boldoggáavatásának öröme az ifjúság között való kiosztásra megírta a rend új boldogjának életét. Majd, látván, hogy ilyen írásokra milyen szomjas a magyar föld, két évvel később megírta Calazanczi Szent József életét is. Ezek után a temesvári Miasszonyunkról nevezett iskolánövérsek sem nyugodtak addig, míg Fourier Szent Péternek életrajzát is meg nem írta. Ezt a kérésüket Erdélyi később ugyan, kolozsvári direktor korában, de már csak azért is szívesen teljesítette, mert hiszen e rend tanárképzőjében éveken át rendszeresen előadott és a képesítő bizottságnak is állandó tagja volt.

1893-ban görög tanulmányúton vett részt. Erről szóló cikkeit, felolvasásait a Philologiai Közlöny és a városi lapok egyaránt szívesen fogadták. S ha felemlítjük, hogy mint a Délvidéki Kárpátegyesület főtitkára németül megszerkeszti a Wegweiser durch Südungarn-t és 1896-ban a Délvidéki Turista címmel magyar lapot indít, meg fogjuk érteni, hogy mért esett a város közönségének választása Erdélyi személyére, amikor millenniumi szónokot kerestek. Ettől a fiatal paptól, kinek apologetikus írásait (Zola; Egy vatikáni látogatás után; Az idealizmus újjáéledése; Calderon; A Szent Gellért-legenda; Darwinista erkölcsstan; Anarchia) annyi érdeklődéssel olvasták, nyilván azt várták, hogy a régi és a kezdődő évezred között a jelennek olyan mélységeit tudja megnyitni, amelyekbe lelkük beleámulhat és megrendülhet.

A következő évben a saját kérelmére Kolozsvárra helyezte őt a rendkormány. Ekkor derült ki, hogy ez a név, amelyet kezdő tanár korában választott magának és már annyi éve viselt, omen is volt. Az itt töltött 12 évet elsősorban a régi közepkori katolikus világnak és a katolikus Erdély múltjának felragyogtatására szentelte. Már a második évben ugyanennek az intézetnek igazgatója lett. Tevékenysége minden téren itt érte el a legszebb eredményeket: felvirágoztatta és az egész Erdélyben a legjobbak közé emelte intézetét, mint pap bizalmasa és munkatársa lett Majláth püspöknek, mint tudós és író itt írta meg a Skandináv irodalmak történetét és – a nomen ilyen értelemben is omen lett: itt halt meg, hogy haló poraiban is példáját nyújtsa a magyar föld csodálatos vonzásának, átalakító erejének. Mivel itt megjelent írásairól később még szó lesz, s negyedszázados írói tevékenységének minden tényét pedig még címeiben is sok volna felsorolni, vessük fel most a kér-

dést, hogy ennyi román, germán, sőt szláv nyelv (szerbül tudott, oroszról fordított) megtanulása, annyi tanári és igazgatói feladat elvégzése mellett maradhatott-e Erdélyinek annyi ideje és volt-e benne annyi szívós eredetiség, hogy gondolkodása, világnézete végelemzésben mégis inkább a sajátja volt és nem a könyveié? Egyszerrel írásai helyett, amelyeket maga sem becsült sokra, nézzük az embert.

Erdélyi nevének említésére, ahány tanítványával csak találkozik az ember, mind az ő rendkívüli műveltségéről, olvasottságáról, szellemességéről kezd beszélni. Mondani sem kell, hogy ez a nagyarányú jártasság a szellem birodalmában nem ingyen ajándék volt, hanem annak a szenvedélyes önművelésnek és főleg nyelvtanulásnak a gyümölcse, amelyben a *«homo bonus semper tiro»*. Elsősorban a szak tárgyait művelte az átlagosnál jóval mélyebben, odaadóbban. Ebben az az elv vezette, hogy mindent maga lásson, mindent eredetiben olvasson az ember. Necsak a javát: Aranyt, Vörösmartyt, hanem a Nyelvemléktárt, kéziratokat, kútföket, mindent, ami a szellemi haladásra fényt vethet. Aranyosó az ember, mondogatta, sok víznek kell a keze alatt lefolynia, amíg egy pár szemernyi aranyhoz jut. De ez a pár szem aztán kincs egy egész életre. Műveltsége után rengeteg írását csak másodsorban emlegetik. Cikkeit, ismertetéseit, fordításait már belepte az idők pora, hiszen a Philologiai Közlöny és a Heinrich Gusztáv szerkesztette Egyetemes Irodalomtörténeten kívül megörökítőbb nyilvánosságot kevés cikke ért el. Ezekon kívül az Irodalmi dolgozatok (Kolozsvár, 1901) és az egyes gimnáziumi évkönyvekben megjelent írásai és beszédei maradtak máig is többé-kevésbé hozzáférhetőek.

Az írás, jegyzetkészítés, ügylátszik, lelki szüksége volt. Rendkívüli gonddal írta már egyetemi jegyzeteit is. Meglátszik rajtuk a tudományos pontosság és a részletekig menő igazság igénye és tisztelete. Cellája magányában, amelyet egyik német versében a szellem menedékének és boldogító révnek magasztal, végelemzésben nem volt egyedül: vele voltak Európának úgyszólván összes nagy költői, írói, gondolkodói, régiek és újak egyaránt. Mások is voltak és lesznek abban a helyzetben, hogy a nap néhány órájára leülhetnek olvasni, mégis kevesen olvasnak igazán. Általában kevés szerzőt olvasunk és azt a keveset sem úgy, ahogy kellene. Messze vagyunk attól is, hogy Pázmány, Széchenyi, Arany, Ady olvasását oly komolyan vegyük, mint Erdélyi sürgette. Aki az írói hiúságtól megőrzi magát, azt egyéb szenvedélyei terelik el és teszik közömbössé mások gondolatai iránt. Bizony kevesen vannak abban a helyzetben, hogy tiszta szívvel tökéletes művek olvasására adhasák magukat. Erdélyi minden alkalommal bizonyosságot ad arról, hogy van benne felfogás és meglátás, hogy van ízlése és ítélete a jót jónak, a jobbat jobbnak találni.

Nála az olvasás nem pusztán időtöltés, nem a kényelmes párnásszék unalmának enyhítése, hanem tevékenység volt. Ceruzával a kezében olvas, gondolatait, hangulatait megjegyzés nélkül elröppenni nem hagyja. Az idegen szöveg sorai közé fürgén bejegyzi azt a magyar kifejezést, fordulatot, amely műfordító elméjében akár a pillanat kegyéből, akár valamelyes fejtörés után megfogant, vagy jelzi azt a világirodalmi összefüggést, hasonlóságot vagy meglepő eltérést, ami a mű arculatáról olvasás közben a szemébe ötlük. Így aztán a tanulmányírás vagy műfordítás alig jelentett neki újabb fáradságot. A szellem világának elsörendű napszamosai közé állt: felgyűjti, számbaveszi, megőrzi és továbbadás végett átveszi az igazán alkotó emberek minden jelentősebb teljesítményét. Derék fordító, szorgalmas népszerűsítő, de olyan, akinek részéről már a tárgy megválasztása is szemnyitogató ötlet és hála kötelező teljesítmény. A jól bevált régiből és a jónak ígérkező újból kibányász mindent, nem a saját hiúságának, hanem az ő kisebb-nagyobb körének, iskolájának, városának gyönyörűségére.

Ilyen módon mások is sokra vitték már, sőt egyesek annyira, hogy végül is erejük és kincseik forrása ellen fordultak, akár csak a jó tejtől megerősödött gyermek, aki nem férvén már a bőrében, dadáját kezdi verni. Erdélyi sokkal nyugodtabb, mértéktartóbb szellem. Nem akar másnak tűnni, mint aminek indult, nem megy túl kiszabott körén, beéri azzal a mélységgel, melyet látása biztosan bejár. Műveltsége azonban nagyszerűbb valami, semminthogy szabad volna őt csupán egy ritka gazdagságú magánkönyvtár eleven tartalmi kivonatának nevezni. Volt benne annyi szellemi életerő, hogy ezt a tengernyi tudásanyagot összefogja, feldolgozza, a megfelelő helyre illessze, és egy szervesen fejlődő egyéniségnek építő anyagává tegye. S közben az ő egyéni gondolkozása akárcsak a hatalmasan hömpölgő orgona játékban a basszus, mindig hordozója marad a hegyibe tornyosuló új anyagnak.

Cikkeinek bőséges lapaljai jegyzeteiben, gazdag bibliográfiájában mindig kiderül, hogy mennyi útvesztője van az éppen tárgyalt kérdésnek és hogy hányszor eltévedhettünk volna, ha kevésbé olvasott vezetővel, ismertetővel kellene a tárgyalt területet bejárni. A felsorolt sok névvel és címmel persze nem megerősíteni akarja csupán azt, amire maga nagy forrástanulmányok után másoktól függetlenül rájött; nem: belőlük indult ki; de sokféleségből ezt az összhangzó egészet a saját kritikájával és verejtekével illesztette össze. És ennél többet az ő korában a legtöbb egyetemi tanár sem tett. Leülni és olvasni, olvasni és kivonatolni könnyű, de olvasás nélkül és olvasás helyett gondolkodni, az más. Hogy Erdélyi erre is képes volt, arra nézve elég elolvasni a Philologiai Közönyben megjelent egy-két nagyobb cikkét. Itt derül ki, hogy az ő szellemi kincse nem csupa idegen pénz, akár csak egy kis látszatállam forgalmában. És jól esik látni, hogy ehhez a sajátjához sem ragaszkodik körömszakadtáig, csak azért, mert a sajátja. Így például a keresztény klasszikusok ügyében írt cikke végén elcsodálkozhatunk azon, hogy Erdélyi az olvasó előtt is szinte már világosnak látszó esetben sem siette el a gyakorlati állásfoglalást.

A következőkben műveltségét és tanári egyéniségét próbáljuk megrajzolni azokból a vonásokból, amelyek írásaiban tárgyilagos előadásmódja mellett is kirajzolódnak.

Nem is lett volna igazi piarista, ha szegedi kisdíák kora óta nem lett volna végig első és legnagyobb szerelme a zengzetes magyar nyelv. Ugyanaz az Erdélyig akinek oly nehezen sikerült megszerezni a magyarból az egyest, aki szüleivel és testvéreivel végesvéig németül levelezett, aki legegényibb élményeit német nyelven öntötte naplójában költői formába, aki szülőföldjének, Temesvárnak és környékének minden íróemberét számontartotta és részben felfedezte, ugyanaz az Erdélyi nagykanizsai tanársága óta úgyszólván minden munkára a magyar haza szeretetének jegyében vállalkozott. Akárcsak Hájos István és Horváth Benedek, akik mint Révay Miklós munkásságának szerény folytatói magyar kéziratokat, nyomtatványokat kutattak és kerestettek, és a nép nyelvének hagyományos sajátosságait tanulmányozták, úgy ő is a vázlatok a magyar nyelvészet köréből» címmel kezdte meg irodalmi munkásságát. E vázlatokban a magyar nyelv eredetével, az összehasonlító nyelvészet akkori állásával foglalkozik Budenzig és Hunfalvy Pálig. Vallotta ugyan, hogy az olasz nyelv a legszebb zene: egy-egy kifejezésén, szép szaván el tudott gyönyörködni és fájt neki, ha fordítás közben nem talált hozzá egyenlő értékű magyart. Mégis a román nyelvnek neki «szárított növények, a magyar szó pedig élő virág: egy dúsgazdag néplélek hasonlíthatatlan terméke; sehol máshol annyi világosság, értelem, szabatoság simulékonyság, a szív minden

rándulásához és annyi színezés». Temesvári milléniumi beszédjében a magyar államalkotó géniusz és a magyar nemzeti irodalom mellett éppenn ezt a páratlan nyelvet ünnepli a legrajongóbb szavakkal. Ez a beszéd Erdélyi keresztény és magyar törekvéseinek hű tükre és egyúttal az ő dúsratású temesvári lustrumának magafonta koszorúja. Vele nemcsak temesvári szónoki sikereit tetézte meg, hanem híres erdélyi rögtönzéseit is beharangozta. Íme így zendített reá: «Szemeinkben megcsillan a szent öröm. Szeretnénk felujjongani, büszke lelkesedéssel világgá hirdetni: nincsen öröm a miénkhez hasonló széles e földön, nincsen láng, mely tisztábban lobog, mint a mi hazaszeretetünk lángja, sehol a kerek ég alatt s ameddig a nap sugarát veti, nincsen a jelen nagy napokban boldogabb, öntudatosabb nép a magyarnál. . . Érti és tudja mindegyikünk, hogy népünk emelkedőben van, hogy a szenvedések kohójában megtisztult a lelke, megifjúhódott életerejé s megtanult tenni nagy tetteket, alkotni el nem enyésző műveket. Látjuk, megindult szívvel szemléljük, hogy Európa szeme csodálattal fordul a szép Magyarország felé, ámulattal nézik benne a fiatal óriást, ki titkon és észrevétlenül nőtt és erősödött a hallgató századok alatt, s szellemi és fizikai erejével beláthatatlan ragyogó jövőnek vetette meg alapját».

Majd miután a magyar múlt és jelen nagy neveit sorra idézte, így fordult a vegyes nemzetiségű temesvári közönséghez: «Bölcsőtőknél talán nem magyar altatódal hangzott; az mit sem tesz: egy hazának vagytok édes gyermekei. Az erős karú Vencellin, a bátor Opos, az ékesszóló Pázmány, Hunyady János, a kereszténység pajzsa, Zrínyi Miklós ereiben a ti véretek folyt. S voltak-e valaha dicsőbb, lelkesebb magyarok, mint ők? . . . Boldog egyetértésben, szent hévvel, együttesen kérjük a Gondviselést, hogy tartsa meg az idők végezetéig a föld legszebb gyöngyét, a szép Magyarországot». A magyar jövő zálogát tehát Erdélyi sem a diadalmas Űgek vérében látja, hanem nagyjaink keresztény magyarságában, ha ezt nem is fejezi ki oly világosan, mint ahogy Prohászka tette már 1896-ban.

Iskolai beszédeinek is ez a vissza-visszatérő alaphangja. Hazánk becsülete a mi becsületünk és aki nem tud lelkesült büszkeséggel segíteni hazájának, annak lelke híjával marad a férfilelek legnagyobb érzéseinek. S amint Skandináv irodalomtörténetében az északi népek irodalmát sorra veszi, a legelső dolog, amit keres, legelső, amit «lelkesülten» (ez kedves szava) ünnepel, a hazafiúi érzés. Ha kis és nagy népek legjobbjai azon fáradoznak, hogy állami, irodalmi, művészeti életüknek becsületet szerezzenek, akkor ebben a törekvésükben nyilván az a tudat serkenti őket, hogy ezzel oly erkölcsi kötelességet teljesítenek, amely alól egy nép sincs felmentve. Ez egyik alapgondolata. A hazafias «közérzés sziklavaráját, melyen a zsarnok hatalma is megtörik», legirigyeltebb formában a finnekéknél találja meg. De meglátja a legismeretlenebb hősök, az apácák életében is, akik bizony «csak a világ örömeiről mondanak le, de nem annak terheiről és fáradságairól, sem a vallásos és hazafias kötelességekről, amelyeket nagyobb mértékben senki sem vesz vállaira, mint egy szegény apáca».

Egy iskolai ünnepélyen (1903.) hivalkodás nélkül tanúbizonyságot tett az ifjúság előtt arról, hogy a tanárkarban az a szellem él még, amelyet Kossuth, az egykori sátorlajújhelyi piarista diák, oly szívesen ünnepelt a kegyes atyákban, a türelmes vallásosság és igaz hazaszeretet ez eleven példáiiban. Ugyanez a munkás hazaszeretet ragadtatta őt egyszer arra az intézkedésre, hogy október 6-án nem adott szünetet, de ezúttal a diákok maguk is kénytelenek voltak elismerni, hogy akik nem tudják az aradi 13 nevét felsorolni, azoknak nincs joguk őket ünnepelni.

A nemzeti szellemű nevelés egyik leghálásabb területére, az önképzőkori

tevékenységre, a nyári falukutatásra már temesvári éveiben sikerrel biztatta különféle nemzetiségű diákjait. Egyesek figyelemmel kísérték a magyar írók érvényesülését a nemzetiségi és külföldi irodalmakban, mások magyar, német stb. népszokásokat, népdalokat, regéket, betlehemeseket ismertettek. Mondani sem kell, hogy Temesváron ez magyar szempontból annyival is több haszonnal járt, hogy az idegenajkúak a gyakorlóiskolában (így neveztek akkoriban az önképzőkört) még jobban megismerhették a magyar nyelvet. De aztán az első kolozsvári évében megjelent «A spanyol auto sacramental» című nagy tanulmányában egy csíkszéki betlehemesnek oly részletes ismertetését találjuk, amely a lövétei betlehemes ismerői számára meglepő és tanulságos. «E darab egyike legérdekesebb misztériumainknak, tele van naiv törekvéssel a jellemzetes iránt és lehet mondani, hogy legceremóniásabb, legcifrább misztériumunk». Saját szemével győződött meg róla, hogy «a nép nem vesztette el érzékét a karácsonyi játékok iránt, hanem csak buzgalma lankad, alkalmas vezérek hiányában». Nos, ilyenek ösztönzésére, ébresztgetésére Erdélyi gyakorlóiskolája nagyon jó volt.

Mikor egyszer megtudta, hogy az ifjúság az ő ünneplésére készül, kifejezte kívánságát, hogy Arany Jánosnak «Fiamhoz» című versét szavalja el valaki, az énekesek pedig adjanak elő kuruc dalokat. Ki ne ismerné el, hogy ekkorra az az Erdélyi, aki kapásból németre tud fordítani magyar verseket, akinek a fiókjában ott hever a Bánk-bán és az Ember tragédiája németül, akit Goethétől a plattdeutsch Fritz Reuterig minden német író érdekel, szívével, lelkével nagykorúságra jutott a magyarságban. A «népek énekeseiről» írván, a hegedősök élődsi utódjainak, silány vásári holmi árusainak mondja a búcsúkon itt-ott felbukkanó idegeneket, akik fülkiábrándító kiejtéssel nótás lapokat kínálnak. Szinte halljuk, amint ő is, akár csak «a távolabb álló öreg magyar, fejcsóválva, félig bosszúsán, félig csudálkozva dörmögi magában: adta németje! megél a magyar nótázásból!» A magyar nótának ez a féltő barátja a nagy Madáchnak a külföld felé legfürgébb hírnöke. Minden Madách-fordítást ismer, és amely országban még nincs, ott előkészíti. Egy spanyol rendtársával átkefelteti cikkét, hogy abból az ibér félsziget is tudomást szerezzen a világgraszoló nagy múról.

1907-ben a következő felterjesztést írta Majláth püspökhöz: «April. 7. L. II. Rákóczi Ferenc és Széchenyi István halálának évfordulója. Mindketten hűséges katolikusok, és a legnagyobb magyarok közé tartoznak. Évek óta megemlékezünk róluk, szentmisénkben, kérve az Istent, hogy termékenyítse meg a vész pillanataiban vagy súlyos megpróbáltatások korában a magyar népet, hogy olyan vezérei támadjanak, aminők ők voltak, nemzetük irányítói és megmentői. Azért esedezem, hogy Excellentiád kegyeskedjék e napnak állandó jelentőséget adni, mondassék ki, hogy e napon ajánlja föl az intézet tanárkara és ifjúsága rendes szentmiséjét ama két nagy halottért s legyen ez az intézetnek hazafias fogadalmi szentmiséje». Ezzel aztán Erdélyi hazafias vallásosságát befejezésül aktaszerűen is dokumentáltuk.

Cselekvő vallásosságáról, bátor egyháziasságáról, öntudatos piarista voltáról különös hangsúllyal kell szólnunk. Nemcsak azért, mert a 80-as, 90-es évek nem voltak éppen a hitvallás és keményelvűség legtermékenyebb évei, hanem azért is, mert beszédei, szociális állásfoglalása és nevelő szentekről írt életrajzai figyelemreméltók. Miközben mindenfelé a katolikusok közönye szürkéllett, és vallásosságunk nyomába se lép a régiekének, a magyar Sión hegyéről már ujjongva lendül neki gigászi útjának Prohászka, hogy az alvókat felrázza, a késedelmesekeket felserkentse. Ugyanekkor az isteni ígének egy-egy magvát Erdélyi is elvetette a maga szűkebb

körében. A maga módján részt vesz a restauráció művében mindenütt, ahol valami jó és derék dolog volt készülöben; ahol egy nyalábnyi fényre várt a homály, ahol embertársai számára anyagi, szellemi, erkölcsi, vallási gyarapodás ígérkezett. A szellem árfolyamának ilyen alacsony járása idején a szigorúan vett nevelő munkán kívül egyebet is vállalt a katolikus program szolgálatában. S Erdélyi, akinek érdeklődésében, mint valami soköblű tó tükrében állandóan a legkülönbébb témák tükröztek, megmutatta, hogy a nagyot és szépet nemcsak az irodalom területén, hanem az erkölcsi világban is meg tudja becsülni.

Cikkeinek címeiben új nevek tűnnek fel, sokszor hírhedt, veszett nevek is. Ezek az írások, ha távol esnek is Prohászka diadalmas világnézetének fölényes harmodorától, mégis egy tágabb szemhatáru embernek helyzetjelentései. Egy-egy lapos oldalvágással a darwinizmus, a szociáldemokrácia felé sohasem marad adós, ha a téma alkalmat ad reá. Bajkeverőt leplez le Zolában, Nietzscheben, a szabadkőművességben, az anarchizmusban és a sémita pesti irodalomban stb. Akik Erdélyt csak mint tetőtől talpig filológust ismerték, bizonyára elcsodálkozhattak azon, hogyan is jutott neki eszébe nyelvszakos létére ilyen teológustémákkal foglalkozni. Hogy lelkesülhetett ő, akit cikkeinek állandó és mindig szigorú kritikusa, Bódis Jusztin, az Egyetemes Philologiai Közlöny hasábjain hidegszívú embernek sejtett, a társadalom, az egyház nagy ügyeiért, különösen mikor ez akkor az egyházak között sem volt túlságosan gyakori. Úgy sejtjük, Erdélyi valahogy úgy járt, mint az a Wallin, svéd érsek, akiről a Skandináv irodalmak történetében elmondja, hogy «eleinte a felvilágosodás korának szellemében akart írni zsoltárokat; de munka közben mind mélyebb és mélyebb vallásosság foglalta el lelkét». Erdélyi esetében a szentek életrajzaival való foglalkozás indított el egy hasonló folyamatot. 1891-ben, Pirotti Pompilius boldoggá avatása évében Temesvárott főleg Carlos Lasalde spanyol piarista munkája és az ugyancsak tőle levelezés útján megszerzett további adatai alapján megírta a rend ez új boldogjának életét.¹ Két évvel később e sikeren nekibátorodva az ő szokott üde stílusában megírta a rendalapító életét is, főleg olasz és francia (David Timon) művek alapján. Ezek a temesvári értesítőekben is megjelentek és nagy hatást értek el. Évtizedeken keresztül egyetlen életrajzai voltak rendi szentjeinknek.

A temesvári ház százéves jubileuma alkalmával ismételten ír németnyelvű cikkeket is a piaristák alapításairól és múltjáról a Neue Temesvárer Zeitungban.

Ezirányú munkásságának egyenes folytatása az az öt Kolozsváron írt tanulmánya, melyekben a gondjaira bízott intézetnek múltját és hajdani nagy alakjait (Csete István jezsuita, Bolla Márton, Csaplár Benedek, Horváth Sándor Pius) mutatta be. A nagybecsülésnek őszinte hangja lengi végig Csete Istvánról, a híres magyar Ciceróról szóló tanulmányát. Hősként ünnepli azok sorában, akik az erdélyi rendházakban és missziókban kénytelenségéből sokszor álnéven és álruhában hirdették a katolikus hitigazságokat és megalkották egyebek közt a görögkatolikus uniót. «Győző Oroszlyán volt az, kinek oldala mellett könnyű a báránynak is vonni» idézi Gyalog Jánosnak, Csete (eredetileg Vizkeleti) magyar prédikációihoz írt előszavából és néhány szemelvénnel győzi meg az olvasót arról, hogy Csete Istvánnak a magyar irodalomtörténet még adósa: «... hajdan a kardok az olvasókkal különben villámlottak; a hartzon, kit most adtával kezdünk és teremtetével végzünk, e két ige (Mária, Nagyasszony) szívet, tanátsot, bátorságot szerzett, patakkaal hajtotta az áldásokat, ellenség üstökét magyarnak kézibe adta, a mint most a miénk mások kezében vagon». Aki így ír, panaszolja fel Erdélyi, ilyen velős, földszagú magyarsággal, égő hittel és lángoló hazafisággal, az még életrajzíróra vár. Fájjalja,

hogy a legjelesebb magyar egyházi szónokok egyike még Beöthy nagy irodalomtörténetében sem szerepel.

A Horváth Sándor Piusról írt megemlékezés különös melegségét magyarázza az a körülmény, hogy tanítvány írta kedves öreg mesteréről. Kiemeli róla, hogy 1845-ben megírta az első magyarnyelvű földrajztankönyvet a magyar nyelvnek a holt latin fölött aratott győzelme örömeire és hogy 1848-ban a Dráva felé vonuló veszprémi nemzetőrség felkérte tábori lelkészének. Továbbá, hogy mint kolozsvári tanár vezetője volt annak az aktaharcnak, amelyben a német tanítási nyelvnek behozatala ellen a tanári kar bátor állásfoglalásával és okos dialektikájával, de az ellenfél iránt való teljes tisztelettel is, végül győztes maradt a bécsi minisztérium ellen. Az abszolutizmus gyászos napjaiban akárhányszor három szentbeszédet is mondott egy napon a hívek vigasztalására. Végül kiemeli róla, és ez Erdélyire is jellemző, hogy Horváth betiltotta egy diáklapnak működését, mert nemzetiségi szempontból szertelenségekbe tévedt. A többieket, főleg a kolozsvári intézet terjedelmes történetét, melyet a rend fennállásának 300 éves jubileuma alkalmával írt meg és amelyben sok jezsuita és piarista nagyságra ünnepi fényt derít, itt éppen csak megemlítjük.

S ha most áttérünk Erdélyi nemzetnevelő sikereinek felsorolására, ezt éppen ama beszédeknek tükrében kezdhethük meg legelőnyösebben, amelyekben mint szónok fordul intézetének ifjúságához és szülői társadalmához. Erdélyi, akit pusztai megjelenése is már kiemelt társai sorából, kinek határozott tekintete kész biztatás volt, kinek arcán ott ragyogott a megvilágosodás, amelyet a cella magányában nagy szellemekkel birkózva vívott ki magának, kit jó emlékezőtehetsége, gyors kapcsolhatósága, bámulatos szorgalommal gazdagított szókészlete az élő beszéd síkján sem hagyott cserben, hamarosan elismert szónok lett egész Erdélyben. Beszédei formásak, szellemesek és lelkesek voltak. Tudása, történelmi ébersége és lélekjelenléte társadalmi eseményre emelték a rögtönzéseit is. Pedig az ékesszólás egyike azoknak a dolgoknak, amelyekben a szürke középszerűség nem kelthet ekkora visszhangot és elismerést. Ha millenniumi beszédje azt mutatja, hogy azok közé a kevesek közé tartozik, akik fenséges szárnyalásra, ódái emelkedettségre képesek, akkor ezek az iskolai ünnepélyeken elhangzott beszédek arról győznek meg, hogy az ifjúsághoz is le tudott szállni, a közvetlenség hangját is el tudta találni. Egy Erzsébet-gyászünnepélyen mondott beszédjében a porig alázott ártatlanság balsorsáról és a teljes lelkiismeretlenség diadaláról elmélkedvén, egyszer csak a következő szavakkal fordul az ifjúsághoz: «Kedves fiaim! ti magyarok vagytok és a haza és a trón szeretetében növekedtek fel. Halljátok a történet tanárától, hogy a nemzet és a király sokszor nem értettek egyet s el volt hintve a viszálykodás magva szertesztét a magyar hazában . . . De mondjátok meg, édes fiaim, tudtok-e olyan esetet, amikor a magyar önszántából, oktanul rabolt, gyilkolt, s a királyra emelte kezét? olyat nem tudtok. Ott volt Péter, II. Endre, Róbert Károly kora: ami bűn akkor fogant és ami szörnyőséget akkor elkövettek, azt mind idegen idézte elő ...» Majd a történelem fonalán egyszeriben ott terem a legújabb kor utolsó két évtizedénél s felolvassa az anarchisták világhírű kiáltványát. «Mi anarchisták, azaz felsőbbiséget el nem ismerő férfiak, harcolunk mindazok ellen stb.» Majd felsorolja indítékaikat és merényleteiket olyan nyelven, amelyet a kis elsős is megígért: «Az a gaz lélek, aki megölte Erzsébet királynét, nem kérdezte az ő megbomlott lelkében: mire való a király? mire való a királyné? Nem mérlegelte azt, hogy kicsoda? ártatlan-e? nagy-e? kiváló-e? bírja-e a népek szeretetét? Mindezt nem kérdezte. Csak azt kérdezte: Királynő-e? Ha az, akkor megölöm; és megölte . . .»

Ugyané tanév végén, június 13-án az ifjúság a remekbe készült új intézeti zászlóval vonult át a templomba. Erdélyi a szent cselekmények végeztével, Majláth püspök áldásával a szószerkekre ment és szárnyaló beszédben méltatta a nap jelentőségét. «Ünnepet ülünk, és, egy század hanyatlik le, mielőtt utódaink hasonló napra virradnának... Az új zászló alá sorakozva az Úr templomába sietünk, ujjongó örömben és háládatos áhítatban égve, hogy azé legyen első szavunk, aki mindeneket fenntart és igazgat, aki a végtelen szeretet és bölcsesség ...» És így lobog ez a beszéd tovább, maga is mint egy zengő zászló, megszólaltatva a rajta megfestett Boldogasszonyt, Szent Imre herceg és Calazanczius társaságában, hogy végül a legtisztább költészet, az imádság hangján érje el az Áment: «Atyám, nagy Isten, hallgasd meg könyörgésünket! Tarts meg bennünket a nagyok útján, mert ez az út Hozzád vezet. Adj szeretetet szívünkbe, világosságot az agyunkba, hogy szent harcot harcolhassunk és a haza és az egyház nagyraemelésén (!) munkálkodhassunk. És lásd Atyám, sok másféle oltáron is lobog Néked áldozati tűz. Fogadd kegyesen mindnyájunk áldozatát, a Te végtelen bölcseséged és a mi szívünk gerjedezésének tisztasága szerint. Vezess a te útjaidon! Mert te vagy az út, az élet és a világosság. És engedd nagyraemelni az ifjú magyar nemzedékeket. Legyen belőlük valamennyiből jóra való ember .. Így lésszen messzezengő és az egész földet betöltő a te neved dicsőségére zengett énekünk, és így boldog a mi édes hazánk a szép Magyarország, Mária országa».

Ezidőtájt foglalkozott Erdélyi regensburgi Berthold testvérrel is, aki Rogerius Baco szerint több hasznot tett nagyszerű prédikálásával, mint két rendnek összes tagjai. Terjedelmes tanulmánya, mely a szentéletű Ferences testvér életének magyar vonatkozásaiból indul ki, azokban a fejezetekben sikerül legegételjesebb képet adnia, amelyben szociális reformokat sürget és valósággal egy keresztény társadalmpolitika körvonalait rajzolja meg, mert úgy találja, hogy ebben Bertholdot figyelemmel kíséreni végtelenül vonzó és tanulságos foglalkozás. Mai keresztény szocializmusunk számos tanítása – úgymond – tisztán megtalálható az ő fejtegetéseiben. Összeveti egy modern szociálpolitikussal (Riehl) és kifejti, hogy egészséges társadalmi szempontok fenntartása végett nem elegendő, hogy a nép dolgozzék és a nemzeti jólétet emelje: azon fordul meg a dolog, hogy mit és miért dolgozik. S ezek kifejtése közben néhány oldalon remek munkásprogram áll elének főbb vonásaiban. Hasonlóképen átmelegszik az érdeklődése és hangja ott, ahol valóságos kis neveléstant állít össze a szentéletű barátnak prédikációiból.

Szociális érzékéről, egyháziasságáról, törekvő szerzetes voltáról sokat lehetne még beszélni. Ismételen háborog azon, hogy «míg hatodrangú iskolamestereknek a művelődéstörténetében egész lapok vannak szentelve, addig Calazanczi Szent Józsefnek meg kell elégednie harminc sorral, a jó Fourier Szent Péter pedig meg sem említetik. Akárhányszor szándékos mellőzést és agyonhallgatást kell tapasztalnunk katolikus érdemekkel szemben. És botrányos közömbösség uralkodik nálunk katolikusoknál is: innen van, hogy néha legkiválóbb embereinket sem ismerjük. A Pallas-lexikomba katolikus emberek írták a katolikus vonatkozású cikkeket és a fennen dicsért lexikon nem tud Fourier Szent Péterről, aki pedig a keresztény eszmék hódító erejének olyan példája, hogy szinte Szent Benedekhez fogható».

Erdélyi mint pedagógus sem maradt adósa önmagának és fogadalmának. Egy egyszerű leckén is komolyan el tudott elmélkedni. A gyermeki lelket elemezni az ifjú elmék nyiladozását megkapni, irányítani kedves foglalkozása lett. Amit lan-
kadatlan szorgalommal olvasott és gyűjtött s pihenést nem ismerő elméjével saját

tanári egyéniségének gazdagítására feldolgozott és cikkeiben, tankönyveiben meg is írt, abból a legjavát a magyar órán, az önképzőkörben, úri társaságban, gyűléseken csillogtatta meg. És ebben fia volt egy nekilendülő törekvőbb kornak, amelyben minden valamire való papi ember szóban és írásban a tudomány legnemesebb értelemben vett népszerűsítésére fordította szabadidejét. Erdélyi valóban egész egyéniségét, egész életét, a katedrának, a nemzetenvelésnek áldozta. Azt tartotta, hogy semmiféle stúdium nem lehet olyan fontos, hogy miatta szabad volna az embernek hivatalos teendőjét elmulasztania. Könyöröghetett neki akár Gyulai Pál is valami tanulmányért, tárcáért: ha nem győzte idővel, kitért a megtisztelő felkérés elől. Tanári működését jóakarát és igazságszeretet jellemezték. Tanítványai főleg igazgató korában mégis félték tőle, tudták, hogy sokat vár tőlük. Nem csüggedett soha a leggyűlöltebb tárgy, a német nyelv tanítása közben sem. Mindenkitől megkívánta a tőle telhetőt, de ugyanakkor befelé sok sikertelen fáradságáért megvigasztalta őt néhány kiváló tanítvány szép haladása. Akár magyart tanított az alsó osztályokban, akár bölceletet a felsőkben, tanítás közben legédesebb gondja volt a gyermekek magyar stílusának fejlesztése, a formás beszéd, a hatásos szaválás kialakulásának megfigyelése és elősegítése. (A kolozsvári gimnázium «Erdélyi Károly»-szavalóköre máig is fennáll.) Ezen a téren magasra tűzte fel az eszményt, de meg is segítette növendékeit abban, hogy elérjék. S itt különösen a szerb és román növendékek önképzőköri szerepeltetésével vesződött sokat: hadd édesedjenek a magyarokhoz; ne érezzék a magyar műveltség fölényét magukra nézve megalázónak.

Mint igazgató pontos és lelkiismeretes hivatalnok és szerető társ volt, aki mindenkiben igyekezett valami jót nagyra nevelni. De éppen ezért, és mert a középiskola tanítási anyaga fölött biztos áttekintése volt, kollégái is inkább félték tőle, mint szerették. A kolozsvári gimnázium sokat fejlődött alatta, szellemének hatása máig is megérezhető rajta. Egy olyan igazgatótól, aki tíz éven át az akkor elképzelhető legszélesebb programmal dolgozott, a Széchenyi-kultuszt, Pázmány olvasását sürgette, a szülői konferenciákat, a diákok vakációi falukutatását szorgalmazta és otthon és künn a haladásnak akadályt nem ismerő harcosa volt, nem is lehetett várni mást.

Ha meggondoljuk, hogy szülői fogadóórák intézménye nem is olyan régi keletű, meg fogjuk érteni, milyen kellemes feltűnést keltett, amikor Erdélyi az 1902-es évkönyv elején így fordul a szülőkhöz: «Ha a gyermek beteg, akkor a szülők orvosért küldenek, aki szükség szerint egyszer vagy többször meglátogatja a szenvedőt és orvosságot rendel számára. Ha a gyermekifjú mint tanuló nem felel meg kötelességének, ha rossz a viselete és gyöngé az előmenetele, akkor a tanártestület intó vagy rovó cédulát küld a szülőknél, vagy időszaki értesítőt megfelelő osztályzatokkal. S miként az ápolás a testi betegségnél nem az orvos, hanem a szülő gondja, kötelessége, akként a szellemi és erkölcsi hanyatlást meggátolni, a haladást előmozdítani elsősorban azokra hárul, akiknek körében és örökös gondja alatt a tanuló a legtöbb ideig tartózkodik. Az iskola a szülői ház első tanácsadója a nevelés kérdéseiben. A szülőknél és tanároknál együtt kell munkálkodniuk, hogy a gyermeki lélekben kifejlődjenek és megszilárduljanak azon sarkalatos erények, amelyekben a férfi jellemessége és hasznavehetősége nyugszik ... őszinte tisztelettel és szeretettel kérjük a szülőket, hogy mentől sűrűbben érintkezzenek és tanácskozzanak gyermekeik jóvoltáért az igazgatóval és a tanárokkal...»

A szülők hamarosan belátták, hogy benne mindig igaz tanácsadóra találnak. Felettesei és munkatársai szívesen vették igénybe a tanításban irányítását, gyűlé-

seken elnöklését, felolvasó körökben szereplését, nagyobb vállalkozásokban ötleteit. Mint az erdélyi római katolikus Státus tanárai kongresszusának elnöke, 1898 április 12-én Kolozsvárott ő kezdeményezte a katolikus egyházatyák behozatalát a latin és görög tanítás anyagába. Akkor ugyan még nem volt érett a dolog a megoldásra, de ami az egyházatyák műveiből egy évtized óta apránként és egy nagyobb szabású chrestomathia formájában éppen napjainkban az ifjúság kezébe került, azzal éppen Erdélyi indítványa óta éreztük magunkat adósnak a keresztény ókor irányában.

Egy másik indítványa ugyanezen a helyen az volt, hogy minden évben olvassék fel egy kiváló erdélyi római katolikus pedagógus életrajza, különös tekintettel a jezsuitákra, kiknek erdélyi története csaknem megíratlan, ő hozta szőnyegre egy középiskolai műtörténeti kánon megbeszélését iskolai gyűjtemények számára, ugyancsak ő sürgetett elsőnek egy katolikus költői antológiát. Érdemes legalább mellékesen megjegyezni, hogy az ilyen kongresszusok tárgyalási anyagát is ő adta ki hazánkban először. Mindehhez még hozzávehetjük, hogy az ő indítványára kezdett a Szent István-Társulat a század elején tankönyveket kiadni (ez a társulat igazgatósági jelentéséből is kitűnik). És íme előttünk áll egy férfiú, aki a művelődés ügyét a szívében viseli, semmi fáradság elől nem tér ki, az irodalmi és társadalmi élet kérdései iránt élénken érdeklődik és akinek gondolatai mindenütt megállják az élet próbáját.

Erdélyi sokoldalú és eredményes munkásságát első életrajzírója Kroll Rudolf szerint csak a tehetség és a rendes életmód és örökös foglalkozás magyarázza meg. E mozzanatok közül különösen ki kell emelnünk a nyelvtehetséget, amely minden nagyobb európai nyelvnek tudását és ezáltal annyi kiváló gondolkodó műveit nyitotta meg számára. A nagyon rendes életmód, amelyről szerzetestársa szintén említést tesz, beszédesen rajta ragyog a kézírásán, füzetein, mindenben, ami a keze alól kikerült. A legjelentéktelenebb írását is megkeltezte és minden javítgatás nélkül rögtön tisztába fogalmazta. A keltezések mutatják, hogy ha egyszer hozzálátott, tüneményes gyorsasággal tudott dolgozni. Hogy erről az oldaláról jól ismerték, azt misem bizonyítja jobban, mint Heinrich Gusztávnak levele, amelyben közvetlenül a nyári vakáció előtt a skandináv irodalmaknak tízévnyi történetét kéri tőle azon év őszére. És ez a munka idejében készen lett. Pedig Erdélyi egyetlen olyan költőről sem volt hajlandó írni, akinek legalább jellemző műveit nem olvasta. Ennek ékes próbája, hogy akár a Frithjof-monda és Tegnér, akár Andersen, Runeberg, Ibsen és a többi, ma már közismert északi nagy költőről, akár a tudományos irodalom művelőiről szól, írása mindig a szemtanú bizonyosságának erejével hat. A magyar irodalom megfelelő jelenségeit, alakjait, a világirodalmi hatásokat oly szemléletesen tudja itt kimutatni, hogy egyáltalában nem esünk túlzásba, ha jószben sok apró, korábbi skandináv tárgyú írásának és ennek az utolsó nagy tanulmányának tulajdonítjuk az északi írók, kórus- és dalköltőknek azt a népszerűségét, amely úgyszólván napjainkig tart hazánkban.

És ha most azt kérdezzük, hogy mikor talált bokros teendőinek pontos elvégzése mellett még időt ennyi olvasásra és írásra, akkor rá kell mutatnunk egy körülményre, amely Erdélyi tudós hírének és sokszor emlegetett hidegszívűségének egyformán magyarázatát adja s ez az, hogy neki ellenszenves dolog volt confabulari, tereferelni, amitől a szent Rendalapító is óvta fiait: religiosus otiosus laetitia est daemonis. Világos, hogy Erdélyi nem azért kelt fel korán, hogy ebéd után legyen ideje félórak hosszát elbeszélgetni. Mire más felkelt, addigra ő papi és tanári teendőinek egy részét már elvégezte. Az egész tanítási időt az ifjúság között, az iskolában töltötte, a délutáni séta után pedig egészen a könyveié volt. ő, aki mindig szín-

vonalon igyekezett maradni, a legújabb könyveket mind ismerni és a régieket bizonyos turnusokban újra átolvasni, nem is tehetett másként. Még így is sokat panaszkodik, hogy mennyit kellene még olvasnia.

De vajjon nem vált-e lelke, kedélye annyi könyv és olvasás között papírtömegek közé préselt virággá, ő maga könyvmollyá, világtól elrugaszkodott professzorrá, aki a szigorúság ráncaival a homlokán jár-ke, a játszó-nevető gyerekek között is ünnepélyes komolysággal haladva tova. Mondani sem kell, hogy nem. Órákhosszat le tudta kötni a figyelmet, ha társaságban volt, felnőttekét és kis gyermekekét egyaránt. Nem csupán a tudásával, hanem szellemességével. Tudós kapcsolatokat csak tudósokkal tartott fenn és ezek a kapcsolatok szívügyei voltak. Gyulai Pállal és Heinrich Gusztávval váltott leveleinek gondos fogalmazványai erre engednek következtetni. Abból, hogy kevés, de kiváló embernek bizalma, barátsága volt fontos neki és tudásával, tartalmas egyéniségével nem sietett útonútfélen mindenkit elkápráztatni, nyilván hamar kitűnhetett, hogy ezzel a szorgalmas önműveléssel magasabbra vivő tervei voltak. Csakhogy mire pályája az egyetem magasára lendült volna, egészsége meglehetősen hirtelenséggel cserben hagyta.

Már 1901-ben beadta kérvényét a kolozsvári egyetem bölcsészeti karához a német filológiából magántanárrá való képesítése iránt. Hat évvel később pedig, egyenesen rendes tanárrá való képesítését kérte. Erdélyit ekkor, 1907-ben ünnepelték tízéves igazgatói és huszonöt éves tanári jubileuma alkalmából. Egész Erdély tanügyi férfiai tisztelettel fordultak feléje és a sok kitüntető figyelem közepette a közvélemény csak egy munkás élet méltó jutalmát látta volna abban, ha ez a kérelme, melyet Heinrich Gusztáv biztató barátsága nélkül bizonyára be sem adott volna, meghallgatásra talál. Mikor az 1907-es kolozsvári évkönyv számára Kroll Rudolf annyi nagyrabecsüléssel megírta jubiláló igazgatójának élet- és munkásságát, talán maga sem sejtette, hogy ezt a szép írást már a «temetésére cselekedte». Miközben Erdélyi második kérvényének elintézése éppen súlyosnak mutatkozó vesebajára való tekintettel a pályázó számára egyre érthetlenebbül késett, annál gyorsabb léptekkel közelgett feléje a halál. Kétévi betegeskedés után letette a tollat, a könyvet és példaadó szorgalmának éppen az aratása elől 1908 májusában, 49 éves korában a sírba hanyatlott. Páratlan gazdagságú könyvtárát Kolozsváron, szellemének sok-sok hatását a magyar tanügyben, számos élő tanítványa lelkében és azok fiai lelkében mély, őszinte kegyelet ápolja.

Források.

Szegedi, kecskeméti, tatai, nagykanizsai, temesvári, kolozsvári gimnáziumi értesítők 1870 és 1908 között,

Kroll Rudolf: Erdélyi Károly. (Ünnepi írás az 1907-es kolozsvári értesítőben). Erdélyi gimnáziumi bizonyítványai, egyetemi indexe, diplomái.

Kérvénye a Ferenc József-egyetem bölcsészeti karához.

Levelek testvéreitől, Gyulai Páltól, Heinrich Gusztávtól, Adolf Bartels és J. C. Poestion német, Pio Rajna olasz egyetemi tanároktól, Carlos Lasalda spanyol piaristától.

Kéziratok, kifejezésgyűjtemények, naplójegyzetek, versek, műfordítások magyarra és németre. Visegrádi Lajos szíves közlései.